

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
ELHÚNYT TAGJAI FÖLÖTT TARTOTT
EMLÉKBESZÉDEK.

SZERKESZTI A FŐTITKÁR.

XI. KÖTET. — 12. SZÁM.

TÓTH LŐRINCZ
EMLÉKEZETE.

VÉCSEY TAMÁS

RENDES TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1903. december 21-én tartott összes ülésén.)

ARCZKÉPPEL.

Ára 1 korona.

BUDAPEST.

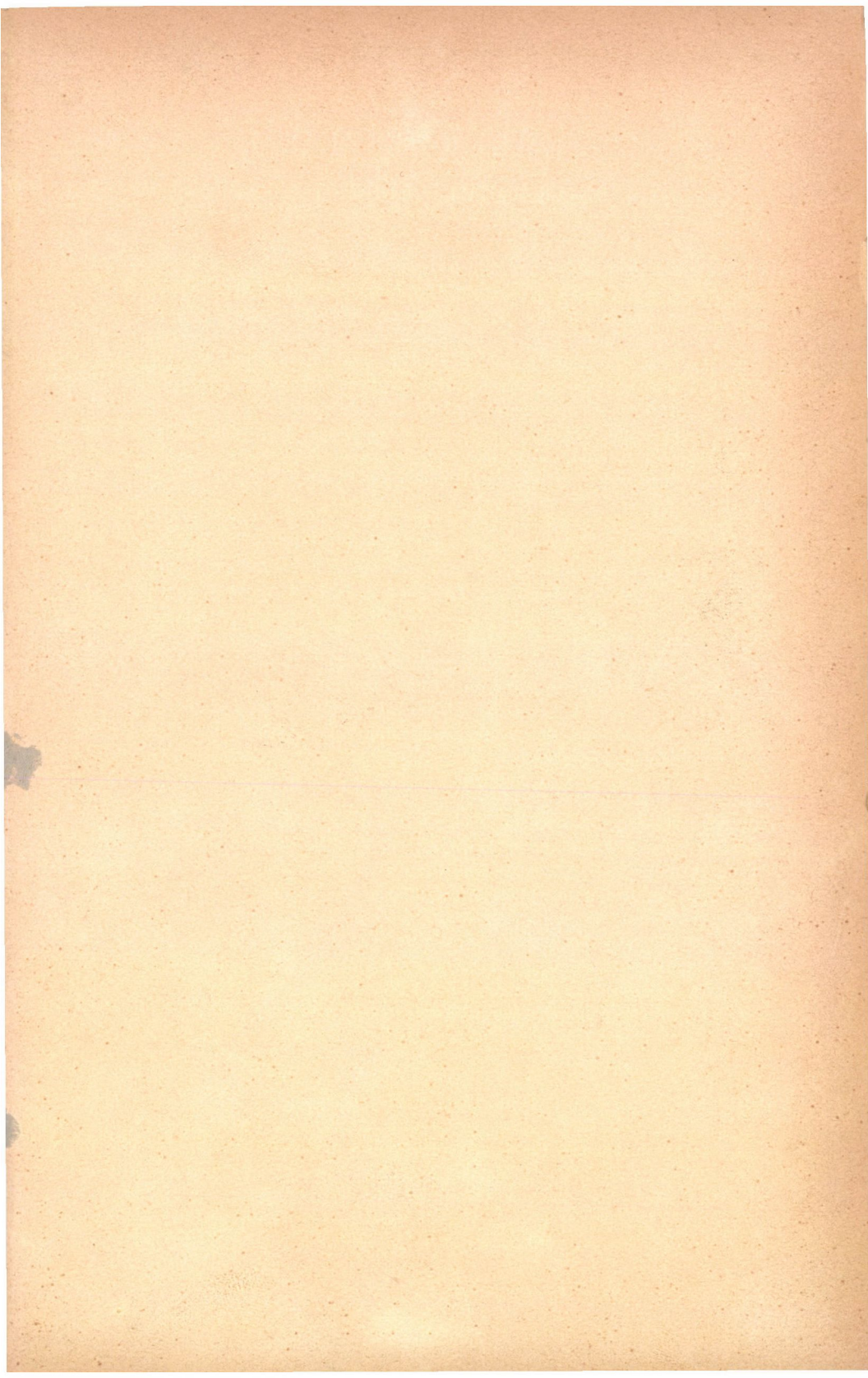
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1903.

EMLÉKBESZÉDEK

A M. T. AKADÉMIA ELHÚNYT TAGJAIRÓL.

- I. KÖTET.
- I. Korponay János l. t.-ről. *Kápolnai Pauer István* l. tagtól — kor. 20 fill.
 II. Suhayda János lev. tagról. Dr. *Konek Sándor* r. tagtól ... — > 20 >
 III. Morócz István lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól ... — > 20 >
 IV. Révész Imre l. tagról. *Ballagi Mór* r. tagtól — > 40 >
 V. Broca Pál külső tagról. *Lenhossék József* r. tagtól — > 60 >
 VI. Asbóth Lajos lev. tagról. *Kápolnai Pauer István* lev. tagtól — > 20 >
 VII. Ami Boué külső tagról. Dr. *Szabó József* r. tagtól — > 20 >
 VIII. Fabritius Károly lev. tagról. *Kozma Ferencz* lev. tagtól ... — > 80 >
 IX. Jerney János emlékezete. *Gyárfás István* lev. tagtól — > 40 >
 X. Mihályi Károly lev. tagról. *Domanovszky Endre* lev. tagtól — > 20 >
- II. KÖTET.
- I. Molnár Aladár levelező tagról. *Tanárky Gedeon* l. tagtól — > 40 >
 II. Árkosi Benkő Dániel lev. tagról. *Galgóczy Károly* lev. tagtól — > 20 >
 III. Mailáth Gy. emlékezete. Gr. *Szécsen Antal* t. tagtól — > 20 >
 IV. Charles Róbert Darwin k. tagról. *Margó Tivadar* r. tagtól — > 80 >
 V. Wöhler Frigyes k. tagról. *Nendtvich Károly* l. tagtól — > 20 >
 VI. Érkövy Adolf l. tagról. *Galgóczy Károly* l. tagtól — > 20 >
 VII. Zsivora György l. tagról. *Tóth Lőrincz* rendes tagtól — > 40 >
 VIII. Fenzl Ede k. tagról. Dr. *Haynald Lajos* igazg. és t. tagtól — > 60 >
 IX. Sainte-Claire Deville Henrik k. t.-ről. *Than Károly* r. tagtól — > 60 >
 X. Mignet Ferencz k. tagról. *Trefort Ágoston* igazg. tagtól ... — > 20 >
- III. KÖTET.
- I. Tarczy Lajos rendes tagról. *Török József* r. tagtól — > 20 >
 II. Thiers Lajos Adolf k. tagról. *Trefort Ágoston* t. tagtól — > 20 >
 III. Lönnrot I. k. tagról. *Hunfalvy Pál* r. tagtól — > 40 >
 IV. Baintner János l. tagról. *Apáthy István* r. tagtól — > 20 >
 V. Guizot Ferencz k. tagról. *Trefort Ágoston* t. tagtól — > 20 >
 VI. Horváth Cyrill tiszt. tagról. Dr. *Pauer Imre* tiszt. tagtól — > 20 >
 VII. Davis József Bernát k. tagról. *Lenhossék József* rendes tagtól — > 40 >
 VIII. Vandrák A. lev. tagról. *Vécsey Tamás* lev. tagtól — > 40 >
 IX. Konek Sándor r. tagról. *Kautz Gyula* r. tagtól — > 20 >
 X. Kruesz Krizosztom t. tagról. *Hollósy Jusztinián* lev. tagtól — > 40 >
- IV. KÖTET.
- I. Zsoldos Ign. r. tagról. *Tóth Lőrincz* r. tagtól — > 60 >
 II. Benfey Tivadar k. tagról. *Budenz József* r. tagtól — > 20 >
 III. Frankenburg Adolf l. tagról. *Vadnai Károly* l. tagtól — > 40 >
 IV. Tárkányi Béla József t. tagról. *Szvorényi József* t. tagtól — > 60 >
 V. Dr. Henle Jakab k. tagról. Dr. *Mihalkovics Géza* r. tagtól — > 20 >
 VI. Pompéry János l. tagról. *Joannovics György* t. tagtól — > 20 >
 VII. Gyárfás István l. tagról. *Szilágyi Sándor* r. tagtól — > 20 >

Farkas Löwinger

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

TÓTH LŐRINCZ EMLÉKEZETE.

VÉCSEY TAMÁS rendes tagtól.

(Olvastatott a Magy. Tud. Akadémia 1903. december 21-én tartott összes ülésén.)

I. A révkomáromi ev. ref. paplak tiszta falára, kegyeletből, mostanában két márványtábla készül, hogy az egyik Péczeley Józsefnek, a másik Tóth Lőrincznek születési helyét és idejét aranybetűkkel hirdesse.¹⁾

A bibliai otthonnak áhitata s a Kálvin-egyháznak istenfélő erős meggyőződése megadta ünnepeltünk hitének törhetetlenségét, egész életére.

A vallásosság krisztusi lelkiülete meleg sugárokkal tündökölt jóságos szemeiből. Az emberi rendeltetés vallás-erkölcsi felfogását tükrözik vissza életének legszerencsésebb pillanatai. A halhatatlanság reménye táplálta lelkét, mint maga mondá, midőn ötvenéves örömnepén, kezében tartá a köszönet áldomás-poharát.

Boldognak érzem magamat, hogy mellette foglalhattam helyet a templomban, úgyszintén az Akadémia ülésein, tehát a hit és a tudomány hajlékában. A *hívő* a tudásnak tenger mélységével s a *tudós* a hitnek égi magasságával lepett meg. Lelke az élő buzgóság szárnyain emelkedett. Ezért az élet viszontagságai kedélyét le nem fokozták.

¹⁾ A költő és műfordító Péczeley József komáromi ev. ref. lelkésznek hasonló nevű fia, Péczeley József, a történetíró, akadémikus, a Péczeley-jutalom alapítója, 1789. december 25-én, a költő jogtudós akadémikus, Tóth Lőrincz, 1814. december 17-én született. Péczeley 1849. május 23-án, Tóth Lőrincz 1903. márczius 17-én halt meg.

A sikerek esetén önmérséklést, a bajokban csüggedetlenséget tanusított.

A lelki adományokért, melyekkel őt a bölcső és a nevelés megajándékozta, szívében élt az elismerés. Ennek első irott, gyöngéd emléke az a magyar és az a latin óda,¹⁾ melyben szüleit üdvözli, a 14 éves fiú egyebek közt azt is mondva: apám »bölcs kezed kormányja és oltalma alatt« fejlődtem, örök hála, hogy »a tudomány mezején vezetél«. Édes anyja iránt is meleg ragaszkodást tanusított.

Azok közé a nemes érzésű férfiak közé tartozott, a kik hálás kegyelettel emlegetik édes anyjokat.²⁾ Azt írja Naplójában, hogy egyik-másik fiatalkori szenvedélyét »akarateréjével és jó *anyjára* gondolva, mérsékelte s korlátozta«. Az időelőtti házasságkötéstől az tartá vissza, hogy igen fájt volna neki olyat tenni, a mivel *édes anyját* megszomorítja. Sohase feledte, hogy midőn szívét nagy keserűség érte, szerető kedves *anyja* oldalán talált édes és vigasztalva nyugtató pihenést.³⁾

A szép iránt fogékony költői lélek előkelő, művelt családok körében kereste azt, a mi e földön igazán szép, a boldogító női eszményképet.

Naplójában búbajos játszi tündérek képeivel találkozott. Lényök a kellem és a szellem harmoniája, mely az érzékiség gözkörén magasan tülemelkedve boldogítja.

A statisztika tanárát, Jurjevichet hallgatta, szépséges leányát magasztalva emlegeti. Csajághy Julia elbűvölte, de csakhamar Bajzához ment férjhez.

Varázslóan érinté szívét »költészetének istennője, imádatának, hazáján kívül akkor egyetlen tárgya«, Somogyi Mária. A »Szívhangok« Irmája. Idővel Palkovics Károlyhoz ment férjhez.

Majd egy másik vénusi szépség, Kégl Lujza, lábai elé hinti virágait. Aztán a szende, kecses, Pajthényi Eszter felé száll csinos költeményeinek tömjéne.

¹⁾ Pozsony, 1828. Ez az első latin verse.

²⁾ Tóth Jánosné, született Szabó Éva.

³⁾ Boldog volt a negyvenes-ötvenes években, hogy özvegy édes anyját áldozatkész figyelemmel halmozhatta el.

A női test és lélek szüzi tisztaságát magasztalva jut végre ahhoz, a ki az ő számára volt teremtvé. Láng Karolinának ¹⁾ esküdött örök hűséget (1845). De boldogsága nem tartott soká, a halál kioltá a lángoló háztűzhelyet, mely azonban újra kigyuladt, midőn áldott kezét nyújtá neki a művelt, bájos Kandó Zsófia,²⁾ kit Deák minden levelében oly nagyrabecsüléssel köszönt.

Ritka költő, a ki a családiasság házi üdvösségét oly állandóan tudta élvezni, mint ünnepeltünk. Gyermekeit, majd unokáit senki se szeretheti jobban, mint szerette ő. Kedélyének melegségét, gyöngédségét mindnyájan érezték. Igen örült annak, hogy nagyreményű unokái közt kettő is van, névszerint Miklós Elemér és Tóth Andor, kiknek adományul az Égtől költői tehetség jutott.

II. A koronázó Pozsonyba Tóth Lőrinczet első ízben a német nyelv tanulásának vágya vezette. Onnan Pestnek, akkor még latin tannyelvű egyetemére jött, melynek hallgatói közt csakhamar kitűnt, midőn a bölcsésztanár Imre János koporsójára emlékdát írt, mely költemény szélesebb körök tetszésével találkozott (1832).

Kedves tanára után két hónapra a jeles tanuló szomorúan látta szerető, gondos édes apját örökre eltávozni a minden élők elkerülhetetlen útján (1832).

Az árvaságra jutott 18 éves ifjúnak költői erejét a bánat fokozta. Önérzetét az önállóság emelte. Anyagi függetlenségét az irodalmi foglalkozás támogatta, ez pedig idejének teljes kihasználását tette szükségessé.

Késő esteiken, az iskolai feladatok elvégzése után belemerült a német irodalomba, később a francia és angol remekírókat is eredetiben olvasta. Örömmel említi (1835), hogy a három nagy nemzet szellemi kincstára megnyílt előtte.³⁾

¹⁾ Láng Károly, pozsonyi ügyvéd leánya.

²⁾ Kandó József, Fehér vármegye egykori alispánjának leánya.

³⁾ A brit hatás alatt készült: Lord Byron. London és az angolok. Fordított Addison és Sheridan műveiből. Channing nyomán ismereti Napoleon karakterét. Miss Pardoe után, a kinek emlékkönyvébe Vörösmarty is írt (1840), közli a Stambuli képeket. Lord Brougham

A Széchenyivel kezdődő nemzeti kikelet s a peczsgó, zajos pesti élet változatos képei ellenállhatatlan érdeklődéssel ragadják meg az ifjú költő keblét már az egyetemen, hol a szépirodalom mellett a lelkes Horváth Istvántól magyar történelmet tanu!, majd a jog és politika is leköti figyelmét. Amazt a Savigny módszerével dolgozó Franktól tanulja. Emezt a júliusi forradalom szellemes írói tárják fel előtte. Perier Kázmér, Barrot Odillon s Lafayette akkortáiban tanították Európát arra, hogy miképen kell a királylyal az alkotmányt elfogadtatni, az ágyúk dörgése nélkül.

A jogi és államtudományi tanulmányok közt se feledte el ünnepeltünk a múzsákat. Múzsza, jog és politika osztozik most a szíven és komoly tanulási óráin. Gyorsan tanult és dolgozott, így maradt elég idő az örök szépnek imadására. Komoly jogtudós és publicista korában is nyíltak számára bimbók a költészet virágos kertjében.

A remények és tervek délibábos vidékétől, az egyetemről, kitünő bizonyítvánnyal s nemes becsvágygyal veszt búsít s lép (1835) a gyakorlati élet útjára.

Hagyományos szokás szerint, ügyvédi gyakorlatra (patvaria) megy a legjelesebb táblai ügyvédekhez,¹⁾ majd jegyzővé esküszik (iuratus notarius) a királyi táblán.

Verebi Végh Ignác személynöki ítélmester, az ifjú esküdt jegyzőt (iuratus) lelki tehetségeiért s komoly, tiszta erkölcsi viseleteért megkedvelte.²⁾ Bevált a Czuczor Gergely bölcs tanácsa: »Valót keresni józan elv nyomán, mívelni, mit legjobbnak elme, szív sugall; vakon nem menni a tömeg

szerint állítá szembe Napoleon és Washington emlékét. — A francia befolyásra mutat, hogy fordít Scribetől a színház számára. Értékes átültetések: Lavaley: Kormányformák (1881). Gide: A nők joga (1885), becses magyarjogi toldalékkal. Berryer: Törvényszéki beszédei (1887). Nem maradt nyomok nélkül Tocquille munkája, az amerikai köztársaságról.

¹⁾ Luczenbacher János és Kubinyi Zsigmond, híres két »tabularis procreator« vezette be az ügyvédi gyakorlatokba.

²⁾ A tekintélyes prothonotarius bizonyítványában kiemeli: »in-signes animi dotes«, továbbá azt, hogy: »morum suorum gravitate et peculiari probitate semper insignitum fuisse.«

után, de meg sem vetni a szokást, ha szent. Ez üdvözítő bölcsesség.«¹⁾

A királyi tábla (1848-ig) a rendi országgyűlés kiegészítő részéé lévén, a táblai jegyzőség élénk, sőt hangadó szerepléssel járt. Alkalmat adott arra, hogy az olyan törekvő ifjú, mint Tóth Lőrincz, a törvénygyakorlat mellett az országos mozgalmakat színről színre lássa és a vezérlő férfiakat megismerje, a kik bizalmukkal tüntették ki őt, mint az országgyűlési tudósítások kiváló munkását.

Még át se lépte a teljes kor határát, már hírneves költő s jogtudós ügyvéd (1837). Szellemi kapcsolatba jut a közélet kiválóságaival. Az 1839/40. országgyűlésen képviseli Batthyány Gusztávot, az Angliában időző főurat. A távollévők képviselőjét (ablegatus absentium) megillette az alsótáblán való személyes megjelenés, továbbá a közvetlen érintkezés a Karokkal és Rendekkel, nemkülönben a sérthetlenség (salvus conductus). Képviselői jogaival komolyan élt. A követeket tacitusi szigorú bírálat alá vette s Naplójában történeti becsű jellemzést közöl mindenikről, a hazafiság, szabadelvűség és szellemi tehetség mértéke szerint.

Különösen boldogítá az, hogy sikerült neki Deák Ferencz közelébe jutni. Az ő zászlója alá esküdött s leg-hívebb hívei közé sorakozott. Tőle tanul, példáját vezércsillagul választja s követi egész életén át.

A főrendiház szabadelvű ellenzékét is nagyrabecsülte, hisz azt előbb Széchenyi, majd Batthyány Lajos és Teleki László vezette.

III. Tágasabb látókör s általános művelődés utáni élénk vágya megérlelte uti terveit. Nem szórakozás vagy üdülés, hanem tanulás végett készül a külföldre, miután a hazai földet jóformán bejárta.²⁾

A negyvenedik országgyűlés végével lépte át az ország határait. Gorove István baráti jobbján beutazza Belgiumot,

¹⁾ Czuczor Gergely eredeti kézírata a családnál 1837-ből.

²⁾ A Pannónia gőzhajón tette első utazását az Al-Dunán (1834). Mint gróf Károlyi Lajos igazgatósági titoknoka bejárta az ország nagy részét (1837. és 1838-ban). Naplója érdekes úti benyomásokat közöl.

Franciaországot. Huzamosabban időzik Párisban. Majd hajóra ül s átvitorlázik Angliába s innen átmegy Skót- és Írországba.

Fiatalkori vágya teljesült, midőn bejárta (1842) a németek Gangesének, a Rajnának váromladékos festői partjait, sejtelmes erdős vidékeit, hol a bérczetetőkön holdragyogta romok táplálják a költői képzelődést, melynek látományaiban fel-feltűnnek a büszke lovagkor zord hűbérurai, az éberen őrzött, ábrándos várhölgyek regényes mondái és az epedő szerelem kalandos vándordalnokai, a vitézi dicsőség és nőimádás megéneklői. Kiapadhatatlan regeforrás körül merenghetett a költő, de utazásának komoly célja, a német igazságszolgáltatás és közigazgatás tanulmányozása megóvta őt az érzelgősségtől.

Tervszerű utazásai közben a szépművészetek élvezete se hagyta érintetlenül a költői lelket. Különösen Németalföldön s Olaszországban tanulmányozta a műkincseket s gyűjteményeket.

A merre jár, mindenütt néz és lát, figyel és hall, ösztönzést nyer és érez. Felírja tapasztalatait és gondolatait. Benyomások és észleletek, politikai s műismeretek gyűlnek az »Uti tárcza« rovata alá. Közli a hálás közönséggel.¹⁾

Valóságos irodalmi esemény. Tanulást és buzdítást merít a figyelmes olvasó, kedvet kap, hogy az idegen országok haladását maga is megnézzé s a belföldét siettesse.

A külföldön híres, érdekes államférfiakkal, pl. O'Connell, Bowring, jogtudósokkal, pl. Mittermayer, Wildner és nemzetgazdasági szaktekintélyel, pl. List Frigyes, ismerkedett meg, kiknek előkelő sora szaporodik, főleg a nemzetközi congressusok alkalmával.²⁾

¹⁾ Hat kötet 1844—1846. Péczely József a debreczeni collegium jelesebb tanulóit tizenöt tiszteletpéldányt osztott ki. A köszönőlevél sejteti velünk a könyvnek akkori jelentőségét. Uti novelláit megkezdi a »Kárpát gyermeke«. Van mit mondania Pozsonyból, az Adriáról, a Rajnárról, Spanyolországból stb.

²⁾ Róla is elmondható Tacitus emez észrevétele: insignes amicitias iuvenis ambitiose coluerat. Hist. I. c. 10.

IV. A világlátott költő s széles látókörű jogtudós az 1843/4. országgyűlésen is képviselte a távollevő grófot. »Örömmel ment a legnemesebb küzdelmek mezejére, hol az alkotmányos élet virágai, a nemzet és a király egyetértésével hozott törvények születnek s hol a haza legjelesebb tehetségei pályáznak a figyelő közönség éljenei vagy moraja közt, a maradék áldása vagy átkai elébe«. Ime, ilyen a költő szemében az akkori országgyűlés!

Ünnepeltünk nevét az országgyűlés, az Akadémia s a Kisfaludy-társaság tagjai tisztelettel emlegetik, ismeretségét keresik, barátságát nagyra becsülik.

Naplójából látom, hogy önzetlen barátsággal vonzódott hozzá: Kazinczy Gábor, Pázmándy Dénes, Klauzál Imre, Zádor György, Ghyczy Kálmán, Ürményi Ferencz, Zsivora György, Szalay László, Bajza, a két Vachott, Vörösmarty, Toldi, Pulszky Ferencz, Fogarassy, Henszelmann, Gorove, Tanárky, Vámbéry, Horváth Boldizsár.

A rokonszenvet biztosítá neki nyájas, kedves modora, jogot, erkölcsöt tisztelő, férfias jelleme s a szépért hevülő költői kedélye.

Barátaíért feltűnés nélkül tudott áldozni. Meghatva láttam ezt, midőn Vachott Imre, Sárossy Gyula, vagy midőn tudós társa: Fogarassy János közelgett a sír széléhez.

Alig volt kortársai közt híresebb ember, a kivel nem levelezett. A szabadságharc szereplőitől érkezett leveleit ugyan elkobozta a rendőrség, de ennek daczára is gazdag levélgyűjtemény maradt utána, társadalmi összeköttetésein emlékeül, főleg az ötvenes évek óta.

Tizenhárom levelet láttam a haza bölcsétől Tóth Lőrincz irományai közt. Ezek a levelek mutatják a baráti viszony folytonos melegedését és szilárdulását s azt a nagyra-becsülést, melyben Deák barátját részesíti, becsületessége, ügyessége s tudománya következtében.

Egyik levél akkor kelt, midőn Deák (1849. október 27-én) bizonyítványt küldött Tóth Lőrincz érdekében a császári hadbíróshoz, bár a vádat senki ellen nem emelték abból az időszakból, mely alatt Deák miniszteriumában szolgált, hanem főleg a Kossuth követése miatt.

Deák másik leveléből látom, hogy ő ajánlotta Tóth Lőrincznek az amnestia után (1850. szeptember 15.) az ügyvédi pályára való visszatérést, »az ügyvédi állás független s minden státusformák közt tiszteletre méltó«. Az eszményi magaslaton álló ügyvédi hivatásnak legszebb apothezisa.

Aurél fia keresztapjának Deák Ferenczet kérte fel¹⁾ s válaszul nyerte, hogy a »komaságot a keresztény anyaszentegyház lelki rokonságnak tartja. Lelki rokonság közöttünk barátom, úgy is régen megvolt s most az anyaszentegyház is reá ütötte pecsétjét«.

Levezett vele Deák a Kisfaludy Sándor emlékszobra ügyében; a nemzet vértanuitól elkobzott javak megmentése, a Zalavármegyei nemesi felkelősereg pénzeinek biztosítása, az 1848/9. áldozatok sorsának enyhítése, az árvák, főleg a Vörösmarty árvák ügyének felkarolása érdekében. Mindezek önkéntelenül is igazolják Deák szivjóságát s barátja jellemébe vetett bizodalját.

V. Tóth Lőrincz írói egyéniségének kifermálódása abba az ébredő korba esik, midőn a jobb tehetségű magyar ifjak többnyire tettek szárnypróbálgatásokat a szépirodalom terén.

Ki buzdítá s lelkesíté az akkori ifjúságot? A belső tűz és a Kazinczy-féle hagyomány, mely az írói tollat minden tehetséges ifjú kezébe adta, mert a legszerényebb író is apostola a nemzetiségnek. Koratavaszzal az igénytelen kis virág is díszé a természetnek.

Ünnepeltünket nem a külső befolyás, hanem a belső hivatás vezette a költészet virágos útjára. Az ókori remek-írók ismerete mellett három világirodalom mestereitől tanult izlést s nyert ihletséget, de a géniusz tisztán magyar maradt nála minden időre.

A nemzeti ébredés dalnokaival olyan magyaros eszmekörben élt, hogy az idegen írók olvasása nem hagyott stílusán semmi idegenszerű nyomot. Ellenben a hazai szép minták nem maradtak hatástalanok.²⁾

¹⁾ 1852. szeptember 4.

²⁾ Első beszélye: »Czélérésem« (1830), szépen írt munka, stílárís virágokkal. Kisfaludy Károly és Fáy András nyomaira mutat.

Emelkedett lelkület, derült kedély, elronthatatlan írói kedv s alkotási vágy él keblében. Szórakozik, szeret, csalódik, szenved, olvas, utazik. Mindez élénkíti a költői vérkeringést és táplálja a gazdag képzelőerőt. Hangulata különösen fogékony a természet gyönyörű alkotásai, isteni szépségei iránt.

Természet templomában
Gondoltam szépeket.¹⁾

Ezekhez úgy odaillik az a tavaszi fuvalom s zöld liget, az a virágos, illatos akáczfásor, az a sereg rezgő nyárfa, az a szelíd őszi rózsza, az a hangulatos esthajnal, az a bús levélhullás. A természet templomának égbe nyúló magas sziklatornyai az ő hívő lelkét Istenhez emelik.

Közvetlenség, festői szín, vallásos áhitat tünteti ki némelyikét ama soroknak, melyeket a tarpataki Rózsamenedékház vendégekönyvébe megatva írtak be a tarpataki vízesések szellemes látogatói. A felséges tájkép benyomásai ünnepeltünk kezébe is tollat adtak. A költői rögtönzés így szól:

Poprád völgye felett bérczszálak nyúlnak az égbe.
Gránit medrében harsog a vad zuhatag.
Fényes ezüst foltok csillámlanak a magas ormon.
Néma smaragd tavakon játszik a nap sugara.
Isteni mű! Oltárod előtt a köznapi élet
Képei eltűnnek s felmagasul az erény.
Fel nyomorult uzsorás! börszéből e tiszta világba.
És leborulva imádd, kit feledél, Jehovát.«²⁾

Tóth Lőrincz költői műveiből a fogékony olvasó szeméi elébe enyhe, szelíd fény sugárzik, glóriával övezve a költő eszményi szerelmének ígöző alakjait. Meghat a szépnek dicsőítése, a magasröptű lélek emelkedettségé. Elandalítanak az ábrándok, minőket az élet tavaszán szó a költői képzelet, mely csak a körül csapong, a mi bájos, kedves, magyaros, hazafias.

¹⁾ Szívhangok 21. lap. Lirai költeményeinek eme gyűjteménye megjelent 1838. Ajánlva Somogyi Máriának. Jellemző az akkori sajtóviszonyokra, hogy a censor kitörölte a kéziratból a »Niagara dalát« és az »Amerikához« címzettet. Hatvan előfizető jelentkezett.

²⁾ A Vendégekönyvet a Kárpátgyelet poprádi múzeuma őrzi. Tóth Lőrincz verse kelt 1880. július 20-án.

Itt a hangulat, hév, ihlet, áhitat; ott a gondolat, érzés, lendület és találó kifejezés; most a kép és keret, okoskodás és tanulság, majd a stíl és szerkezet, jellemzetes sajátos vonás, vagy örök isteni igazság, egyszer a tárgy, máskor a forma arat tetszést. Ezt az olvasót a képzelet, irány, izlés, amazt a csinos részlet, a korrajz, a színezés bájolja el.

Epigrammáiból derült hangon beszél az életbölcseég. Gondolatszikrák villannak ki a sorokból.

Festői vonásokat és vonzó miniature-képeket nyújtanak a Xéniák.

Csípős, szellemes ötletekkel röpkednek a »Méhek« (1882.)

Tóth Lőrincz költészetének nincs tárgyi egysége. De megvan benne a motivum egysége. Mindent a magyar nemzetért.

Költői bece az, hogy társaival együtt arra tanítá olvasóit, miként kell lelkesedni, hevülni az eszményi czélokért. Nevelte a közönségben a szebb és jobb jövő hitét.

Szépirodalmunk gyöngyeinek nagy érdeme van abban, hogy 1849-től 1867-ig a sivár évek alatt kétségbe nem estünk, Magyarország feltámadásában hittünk és bízunk. A hazafias költészet, a nemzeti eszmék s érzelmek hirdetője, nemcsak szórakoztatott, hanem felemelt, megtartott, lelkesített bennünket.

Fiatalkori művei azokban a folyóiratokban jelentek meg, a melyekre, mint bölcsőkre gondol vissza irodalomtörténetünk.

A pozsonyi logikusnak lírai verseit s humoros elbeszéléseit a *Koszorú* közölte (1831., 1833).¹⁾

A »Regélő« és a »Társalkodó« ezelőtt hetven évvel (1833) már írói törzskarához számítá Tóth Lőrinczet.²⁾ A »Rajzolatok« és a »Jelenkor« lapjain is találkozunk nevével.³⁾

¹⁾ A Tudományos Gyűjtemény melléklete, mint szépliteraturai ajándék a Tudományos Gyűjtemény olvasói számára. 1828 óta Vörösmarty szerkeszté.

²⁾ Schiller művészi fordítója, a Társalkodó szerkesztője Szenvei József, nyitott neki utat.

³⁾ Kisfaludy Károly tervezte, Helmecey Mihály indítá meg

Az Aurora¹⁾ olvasói élénk tetszéssel fogadták ünneptünk lírai dolgozatait, kitől a Garay *Hajnala* s a Heckenast *Emlénye* szinte hozott költeményeket, sőt az Eötvös Árvízkönyve is.

Báró Eötvös József népszerű s tekintélyes író társai, névszerint: Vörösmarty, Bajza, Erdélyi, *Tóth Lőrincz* és a többi közreműködésével szerkeszti az árvízkárosultak javára (1839—1841) az Árvízkönyvet, melynek megjelenése irodalmi ünnep. Itt látott világot első ízben a Karthauzi, mely mindnyájunk szeméből könnyeket fakasztott.

Széchenyi a színházat is eszményileg fogta fel, mint a nemzetiség őrzőjét, sőt terjesztőjét. »Minden a mi a szépet, dicsőt, erényt megszeretteti s ekkép a lelket nemesíti, a keblet tágitja, hasznosnál hasznosabb.«

Széchenyi sürgetéseire egyezett bele a nádor, hogy a nemzeti színház ügye az országgyűlésen napirendre kerüljön s szentesíttessék az 1832/6: XLI. t.-cikk »a Pesten, országos költségen felállítandó nemzeti játékszínről.«²⁾

Az 1832/6: XLI. t.-cikk védelme alatt megnyílt »a nemzet szeméfenye«.

Gyönyörködtette a lelkes közönséget. Hát még azután milyen lesz az elragadtatás, ha a magyar drámaírók megteremtik a gazdag, változatos magyar műsort?

Erre szövetkeztek az akkor még ifjú magyar írók: Szigligeti, Garay, Vajda Péter, Kunos. Hozzájuk csatlakozott Tóth Lőrincz, a Szózat megjelenésének évében (1836). Rajong az ábrándos eszméért, hogy az egész magyar történelmet színre vigyék. Hadd lássa a nemzet a káprázatos színpad bűvös lámpafényénél a dicső előidők megragadó tüneményeit, tanulságul, lelkesítő buzdításul.

1832-ben a Jelenkort. E lapnál Tóth Lőrincz segédszerkesztő volt. A Jelenkor melléklapot is hozott Társalkodó cím alatt. Úttörő munkát kezdett Helmeczy. Lapja conservatív irányba terelődve, 1843-tól, megszűnéseig (1847) a Széchenyi lapja. Az egykori munkatársak közül már csak Jókai van életben.

¹⁾ Bajza volt akkor (1836) a szerkesztője.

²⁾ »A nemzeti kifejlődésre, a nyelv pallérozásának előmozdítására és az erkölcsiség e módon is bővebb kimivélésére« jótékony hatású lesz.

Hazafias szempontból, a nemzet oktatása, lelkesítése céljából vizsik színre a hősök erényeit, hibáit, bukását vagy diadalát. Legyen mindenik történeti dráma egy-egy tükör, melybe a magyar bepillantva sóhajjal vagy büszke önérzettel, régi dicsőségünk fényénél lelkesüljön vagy balsorsunk tragikumából okuljon, tanulságot merítsen.

Költői igazságszolgáltatásra sokáig vártak a nemzet régi nagyjai. Hadd ragyogjon fel emléke annak az egykori hatalmas magyar közéletnek, midőn a királyi udvarban magyarul meg kellett tanulni az idegen hercegeknek s az Árpád-házi szebbnél szebb királykisasszonyok közül választott feleséget a keletrómai császár s más európai koronásfő.

A harminczas években magasbra vágyó nemzeti szenvedélyt kellett ébresztetni a legszélesebb rétegekben. Ezért a szinpadi esemény, mese, előadás, mind a hazafiság jegyében fogantatott. A szereplők ajkairól gyujtólag zengett az élénk magvas párbeszéd, s tetszészajt idézett elő a hirtelen fordulatú csattanós vég. A lendület és számos költői részlet kielégíté a bírálókat.

Tóth Lőrincz első történeti drámája Vatha.¹⁾ Hatalmas ősmagyar. Vezeti a monarchia ellen kitört nemzeti visszahatást s a kereszténység ellen felzúdult forradalmat. »Nevem Vatha. Jelszóm: boszú.« E dráma írója Shakespeare erőteljes nyersségét szólaltatja meg s kitör belőle a nemzeti törekvések melletti lelkesedés. A lélekrajz gondos, korhűségre törekvő.

Heckenast kiadásában indult meg az »Olympia,« drámái pályavirágok gyűjteménye. Ebben jelent meg Tóth Lőrincz első vígjátéka: »Alkonyatkor.«²⁾

Hunyadi László az akadémiai száz arany jutalom babériját szerezte meg a szerzőnek, a ki ez után a többek közt tanulmányozta Hugo Viktort. Erre mutat az *Atyátlan*. Ez utóbbi darabnak hőse az utolsó néptribun Rienzi. Ezért

¹⁾ Vatha a Magyar történeti színművek gyűjteményének első kötetében látott világot. E gyűjtemény a negyedik kötettel megszűnt.

²⁾ A »Külföldi játékszín« is hoz tőle színműveket, többek közt fordítást Scribetől és Kotzebuetól. Az »Eredeti játékszín« lapjain jelent meg a »Pesti völegény« (1834).

a censura nem engedte színre vinni. Az *Átok* a német Müller iskolájára emlékeztet s annak jelszavait viseli. *Elkebontó Borbála*, melynek morálja, hogy: »nincs büntetés rút vétkeidhez méltó« Vörösmarty nyomán járt. Mindhárom mű akadémiái dicséretben részesült. Drámái hozták ünnepeltünket állandó érintkezésbe az Akadémiával.

Tóth Lőrincz a sajátkezű »Életírási adatok« lapjain minden egyes színművéről beszámol. Súlyt fektet drámaírói tevékenységére. Talán azért, mert a drámai költő akkor nem csupán önmagáért beszélt, hanem hivatásának érzé a magyar nyelv fejlesztését, csinosítását, terjesztését, a magyar történelem ismertetését. Önérzetesen hallgattuk nemzeti multunk dicsőítését s örömmel láttuk, hogy a művészi szereplők fényvel árasztják el nemzeti hagyományainkat, dicsőítik szabadsághőseinket, megvilágítják az ő nagy eszméiket s fenyeséges céljaikat. Mindez hozzájárult az államalkotó magyar faj politikai és társadalmi felsőségének feltüntetéséhez s parancsoló elismertetéséhez.

Ennek a hazafias ügynek jött segítségére a romlatlan magyar népiesnek felkarolása, mely a nemzeti színház játéktérére emelte a népdalt, népzénet s népszínművet. Ünnepeltünk, ki a maga helyén maga is használta a népies hangot, meglegedéssel látta azt, hogy a magyar népdal, magyar népzene és a népies, de nem pórias népszínmű, úgy a mint azt Szigligeti színre vitte, tetszést, diadalt arat nemzeti műintézetünk fényes nézőterén. Az akkori mágnás és nemes urak és hölgyek gyönyörrel élvezték a magyar népdalt és népzénet, mely bűbájosan hangzott a magyar nemzeti színház emelvényéről, hol Füredi, Hegedűsné s művész-társaik remekeltek.

Tóth Lőrincz a színházat nemcsak darabok írásával szolgálta, hanem kritikai ellenőrzéssel is kísérte. Budának magyar színházából, mely 1835. husvétkor nyílt meg, »Őszinte testvérek« írói álnév alatt bírálati észrevételeket írt a »Rajzolatok« olvasói tetszése mellett.

A Kisfaludy-társaság a maga jegyzőjének lírai s drámai műveiben annyi izlést, érzést s eszthetikát szemlélt, hogy öt rendes taggá választotta (1841).

Széptani első intézetünk becses erőt nyert Tóth Lőrinczben. Az elnyomatás nehéz évei után, Eötvössel, kivel a társaság új korszaka nyílt meg, lényeges szolgálatokat tett.

VI. Széchenyi István, Deák Ferencz és Dessewffy Aurél titoktartást fogadva egyeztek meg abban, hogy Dessweffy mindent elkövet a királynál Bécsben, Deák az országban, Széchenyi pedig József nádornál, hogy előkészítsék a reformok keresztülvitelét.¹⁾ De a többi államférfi se pihent. Kossuth a fogságban honmentő terveket alkot, szabadságát visszanyerve, a védegyeletet szervezi.

Elnök: Batthyány Kázmér. Igazgató: Kossuth Lajos. Titkár: Tóth Lőrincz, a ki éles tollával lelkesen szolgálja a magyar közgazdasági politikát, melynek jelszava: »honi« s célja kizárni a fogyasztásból mindent, a mi nem honi.

A magyar közgazdasági törekvéseket tudományos védelemre méltatta a német szaktekintély List Frigyes, kinek védvamos könyvét magyarra fordítá Sárváry. A »honi«-ért hevülő közönség érdeklődéssel olvasta. Szólamokban gazdag közvélemény formálódott, mely hazánk gazdasági önállóságának hatalmas előmozdítóját látta abban, hogy az idegen ipar ellen saját küszöbeink előtt tilalmi vámot állít a lelkesen felkarolt Védegyelet.

A nemzeti Casino lakomáján List felköszönti Széchenyit, a gazdasági reformok vezérét. De a szép szó nem változtat Széchenyi meggyőződésén. Nem helyeselte List védvamos izgató beszédeit, melyekben az angol classikusok ellen pattogott.

A nagyközönség azonban másként vélekedett. A Védegyelet pártolói országszerte szaporodtak s a nemzeti felgerjedés melegénél létre jött a gypajufonó, vegyészeti, cukor- és gépgyár és egyéb »fabrika«.

Kossuth hazafias Védegyeletét, mely hat éven át tanítá közönségünket a magyar közgazdasági önállóságra, az 1849-iki események eltemették. De közgazdasági függetlenségünkről nem mondtunk le. Érte ma is küzdünk. Él és uralkodik az önálló vámterület követelése. A kik ezt az eszmét imádják,

¹⁾ Széchenyi. Napló. 39. l. 1841. nov. 7. és 42. l. decz. 20.

ma is meríthetnek tanulságot és lelkesedést a Védegylet egykori titkárának hirlapi cikkeiből.

A nagy idők egyéb reformérzéleteit s vágyait is szívében hordta ünnepeltünk.

Az 1847/8-iki országgyűlésen mint Breznóbánya követő vett részt. Radikális szabadelvű szellemével méltó feltűnést keltett. Az ő szemeit is elkápráztatta az a villámlásszerű fény, mely a februári forradalom egeről Párizsból, Pozsonyba is átvilágított. Annak varázshatása alatt egyszerre, mintha demokrata-congressussá alakult volna át a Karok és Rendek táblája, úgy lelkesedik a népszabadságért. Önzés (egoismus) helyett másértiség (altruismus). Előjog helyett jogegyenlőség, kiváltságok bágyadt mécse helyett a közszabadság napja ragyog.

Szerencsénkre az első pillanatban belátta a tábla azt, hogy a francia forradalom eszméitől ragadott korszellem most már nem a rendi intézmények javíthatóságát várja, hanem teljesen felszabadított földet és népet, népképviselőt s független felelős parlamenti kormányt követel. Kossuth, Eötvös, Szemere sietve formulázzák a nemzeti követeléseket. Gyorsan készül a szöveg, s a nemzeti követelmények enciklikájával a nádor vezetése alatt fényes országos választmány siet Bécsbe, a koronás királyhoz.

A választmány tagjai közt van Széchenyi, Eötvös, Kossuth, Tóth Lőrincz és a többi nevezetesség.

Bécs tüntetőleg fogadta az érkezőket, köztük a szabadság ékeesen beszélő tribunusát, Kossuth Lajost, a ki Ausztria számára is alkotmányt követelt.

A választmány a legjobb remények mámorában tért haza Bécsből.

A márczius 15-iki ifjúság Budapesten lázas izgalomban várta a pozsonyi híreket.

Joanovics György, báró Podmaniczky Frigyes és Tóth Lőrincz is tagja annak a 22 tagú országos bizottmánynak, melyet a közrend fentartása végett a pozsonyi országgyűlés Pestre küldött 1848. márczius 18-án. Az alkotmányért lelkesülő közönség kedvező hangulatáról megnyugvással értesült a nádor s a két tábla.

A nádor erélyes közbenjárására V. Ferdinánd szentesíti, Batthyány Lajos mint miniszterelnök, ellenjegyzzi az 1848-iki örökemlékü 31 czikket.¹⁾

Az eszményképek törvényekké váltak. Előttük leborult a nemzet színe-java. Az avult rendi alkotások zajtalanul alámerültek, a nélkül, hogy magok alá temettek volna bárkit és bármit.

A független felelős magyar miniszterek a legkiválóbb munkaerőket keresik fel. Az igazságügyminiszter Deák, államtitkára Ghyczy Kálmán, elnöki titkára Tóth Lőrincz lett (1848. április 28).

A törvényelőkészítő osztályt Szalay László vezeti. A nehezebb munkákat Tóth Lőrincz fogalmazza. Ő szövegezi az 1848: XVIII. törvényczikk alapján kibocsátott sajtóesküdtszéki eljárásnak szabályait, francia minták után,²⁾ a mint, hogy akkor Párizsból indultak ki az eszmeáramok.

Az 1848. júliusban megnyílt nemzetgyűlésen Tóth Lőrincz szülőföldét, Révkomáromot képviselte. Midőn a Batthyány-cabinet lemondott, tizenhárom felől volt megtámadva a haza. Védelméről sürgősen, erélyesen kellett intézkedni.

Ez hozta létre a Honvédelmi Bizottmányt, melynek első jegyzője Tóth Lőrincz. Nyáry Pállal együtt segített Kossuthnak, hogy megteremtse a honvédséget, mely a lázadó horvátokat szétverte, úgy hogy a hazaáruló Jelasics nem birta megalázni a magyart.

A Debreczenbe leköltözött országgyűlésen Tóth Lőrincz Jókaiival együtt a békepárthoz tartozott.

Irányi Dániel 1849. február 28-án a távollevő képviselők *kitöröltetését* indítványozta. Tóth Lőrincz azt javasolta, hogy mellőztessék a »kitöröltetésnek« már magában is

¹⁾ Ezeknél fontosabb törvényeket királyaink nem szentesítettek soha. A szentesítési nap (1848. április 11.) évfordulóját méltán ünnepli az alkotmányos Magyarország.

²⁾ Ugyanezt a szabályzatot, mint edictum tralatitiumot hirdette ki az 1867-iki igazságügyminiszter, mihez Tóth Lőrincznek szerencsét kívántunk.

büntetést foglaló eszméje s cseréltesék fel azzal, hogy a kerületek új választásra hatalmaztatnak fel.

Ezt a méltányosságot Tóth Lőrincz annál inkább ajánlotta, mert hiszen 74—75 érdemes hazafiról volt szó, köztük Pázmándy Dénes, Pulszky Ferencz, Ghyczy Kálmán, báró Eötvös József, gróf Széchenyi István.

A Döblingben szenvedő Széchenyi mentségére Tóth így szólt: »Hogy senki ne mondhassa, miként Széchenyi felett mende-mondák után itéltünk, ott van a hivatalos Közlöny (1848. szeptember 20.), melyben Széchenyi lelki betegségét házi orvosa terjedelmesen leírta. Így a haza előtt tudva lévő okoknál fogva, tetszik a Háznak elfogadni azt, hogy gróf Széchenyi István neve a »nem igazolt« képviselők sorába nem tartozik.«

Tóth Lőrincz a védelem sikerével meg volt elégedve ¹⁾ s az ő érdemén nem változtat az én meggyőződésem, hogy Széchenyi egészségesen se ment volna Debreczenbe.

De bármit tett volna is Széchenyi, a Tóth Lőrincz parlamenti sikere azt bizonyítja, hogy ő a jogot a méltányossággal együtt alkalmazta. *Juris civilis rationem nunquam ab aequitate seiunxerit.*²⁾

Háromszinü lobogónkat győzelemről győzelemre vitték az 1849-iki tavaszi hadjárat hősei.

Sorsunk később balra fordult.

Ennek daczára Vukovics Sebő, Kossuthnak igazságügyminisztere, folyvást dolgozott.

Hü és szakértő munkatársa Tóth Lőrincz, mint miniszteri tanácsos és helyettes államtitkár törvényjavaslatot készített az izraeliták és a nemzetiségek egyenjogusításáról s a törvényszékek beosztásáról és szervezetéről, mire az úri székek megszüntetése következtében égető szükség volt.

A helyettes államtitkár az igazság és a szabadság szent ügyét híven szolgálta végig. Hivatalát az ország kormányzójának s minisztériumának leköszönése szüntette meg.

¹⁾ Zichy Antal: Széchenyi. 246. l.

²⁾ Cicero, *Pro Caec.* c. 7.

Komárom leszerelése után kezdetét vette legjobbaink letartóztatása s az idegen osztrák haditörvényszékek drákói működése.

Paskievics nem tudta, vagy nem akarta annak idején megértetni Haynauval, hogy az a hős, de szerencsétlen tábor, mely a túlnyomó erő előtt letette a fegyvert, a népjog ortalma alá tartozik. A rémuralom, a hóhér kezébe adta a hősokeket s polgári kitünőségeket.

Tóth Lőrinczre is ki volt már mondva a halálbüntetés. Hogy vértanú halált nem szenvedett, azt csak annak a véletlennek köszönhetette, hogy Haynau a bukása miatti dühében, a felmentése előtti pillanatban szinte árasztotta a kegyelmet, 209 elítéltnék, köztük ünnepeltünknek is elengedte a halálbüntetést.¹⁾ Szabadságát és életét igen, de irományait soha se nyerte vissza.

Pedig milyen érdekes levelei voltak Széchenyitől, Kossuthtól. Ezeket s a szabadságharczban résztvevő hazafiaktól eredő irományokat a házkutatás alkalmával a rendőrség elkobozta.

Gyász és bánat ellen a munka az egyedüli vigasztalás. De hát a szabadságharcz után az ostromállapot alatt hová lett a szellemi munkakör, melyben Tóth Lőrincz addig dolgozott. A parlamenti és törvényhatósági közélet kioltatott. Az Akadémia és Kisfaludy-társaság nem ülészhett.

A hazafiaknak, mint Tóth Lőrincz, eltiltották az ügyvédkedést. Az írók lenyűgözte az, hogy a sajtót szigorú censura alá vetették, úgy hogy pl. a mit ünnepeltünk a magyar honvédség történetéről írt, azt a rendőrség elkobozta, csak a porosz honvédség (Landwehr) ismertetése jelenhett meg.

Látva a sajtórendőrség akadékoskodását, nevét elhallgatva dolgozik.

¹⁾ A k. k. Kriegsgericht 1850. július 5-én igazolja, hogy Tóth Lőrincznek az *illegalis* országgyűlésen volt képviselőnek fej- és jószágvesztésre szóló büntetése »von Sr Excellenz dem k. k. Feldzeugmeister, Freiherr von Haynau im Gnadenwege gänzlich nachgesehen worden ist.« A család birtokában levő eredetiről.

A negyven magyar író és tudós életrajzát és arczképét szerkesztői név nélkül megindított vállalatban közli (1858), a kiadó felelőssége alatt. A jellemzetes ismertetéssel a nemzetet biztatni, vigasztalni, lelkesíteni kívánta.

A magyar közjog helyreállítására az 1861-iki országgyűlés összehívása nyújtott némi reményt.

Deák és elvtársai, köztük Tóth Lőrincz is a *jogfolytonosság* erejénél fogva az 1848-iki közjogi törvények érvényének feltétlen elismerését követelték, az örökbecsű két felirat és óvás igéi szerint.

Az 1861-iki reménysugárt borús felhők takarták el. Magyarországra a jogeljárás (Verwirkung) elméletét akarták alkalmazni. Végre négy év mulva Deák husvéti cikke megnyitja a király és a nemzet kiegyezésének útját.¹⁾

Az 1865/8-iki országgyűlésnek hatvanhetes bizottsága, melyben Tóth Lőrincz tevékeny részt vett, Deák bölcs útmutatása szerint ajánlotta a kibontakozásnak aranyfonalát. Ez az aranyfonál a *jogfolytonosság*.

Mind a kiegyezési, mind a többi alaptörvények hozatalánál Deákot követte Tóth Lőrincz, vele szavazott, mert vele érzett. »A már is nagy sikereket elért politikát akarta követni, t. i. azt, a melyet Deák Ferencz a nemzet nagy többségének tagjai közt megteremtett és fölnevelt.«

Deák kiegyezési művének tudományos feldolgozását Kautz Gyula kezdte meg (1868) az egyetemen.

Horváth Boldizsár, az Andrássy-kabinet lelkes igazságügyminisztere 1867-ben, Tóth Lőrinczet kéri fel egyik tanácsosává s a törvényelőkészítő bizottságban foglalkoztatja Szilágyi Dezsővel együtt. Ennek következtében Tóth Lőrincz búcsút vesz az ügyvédségtől s jogtanácsosságtól. A törvényjavaslatok előkészítésére fordítja minden idejét s tudását.

Horváth Boldizsárnak bizalmasabb tanácsosa és őszintébb híve nem volt, mint Tóth Lőrincz. Hogy milyen nagyrabecsüléssel kegyelte egymást a két költői kedélyű

¹⁾ A király és a nemzet közt köttetett a kiegyezés, nem pedig Magyarország és Ausztria közt. Az osztrák 1867. decemberi törvények nem is mindenben vágnak össze az 1867: XII. t.-czikkel.

jogtudós, mutatja az a levél is, melyben Tóth Lőrincznek ezt írja Horváth Boldizsár: Köszönöm, szivem mélyéből köszönöm, hogy oly pazarul szórtad rám költői lelked mosolygó sugárait, a melyek a művészet fényével és a barátság melegével voltak telve.¹⁾

A közélet átalakulásával 1867-ben, az irodalom is új korszakba lép. A sajtó Kemény, Pompéry, Csernátony nyomán, eddig nem ismert terjedelmet, tartalmat s döntő befolyást nyer.

A sajtó tekintélyét s tisztességét Tóth Lőrincz ifjú kora óta munkálta mint a Kossuth, majd a Széchenyi lapjának munkatársa. A Pesti Napló, melyet a költő és jogtudós: Császár Ferencz alapított (1850) s mely a legnehezebb időkben az egyetlen politikai független magyar napi lap volt, munkatársai közé büszkén sorolta Tóth Lőrinczet.

VII. Az ostromállapot enyhültével újra megkezdhette Tóth Lőrincz az ügyvédséget (1853). Ismét előkelő urak keresték jogi tanácsát. Még fiatal táblai ügyvéd korában adott neki meghatalmazást Károlyi Lajos, Batthyány Kázmér és Gusztáv. Előbb-később őt bizta meg a verebi Végh, Gorove, Vidos család, Batthyány Antal több örököse és Teleki József. Országos érdeklődés kísérte a gróf Szapáry Antalné válópörét, a ki az elválás és újra férjhezmenetel céljából az ev. ref. egyházba lépett, valamint jegyese Batthyány Kázmér is, bár a grófot előre figyelmeztette Tóth Lőrincz, hogy ezzel eljátsza a Batthyány hercegségben gyökerező örökjogát. A nemzet dicső vértanujának: Batthyány Lajosnak árváit sikerrel képviselte a kincstár ellen. A tatai gróf Eszterházy Miklós perét a csákvári hitbizományi uradalom iránt a bécsi legfőbb törvényszék elnökének elnöki szavazata dönté el az alperes javára.

A jelentékenyebb közgazdasági intézetek a legfontosabb ügyekben az ő tanácsával éltek.

Igazgatósági tagja az Országos iparegyesületnek, az Országos magyar gazdasági egyesületnek, mikor ez még

¹⁾ Horváth Boldizsár levele Tóth Lőrinczhez. 1896. január 5. A család birtokában.

politikai szerepet játszott az ötvenes években. Deák ajánlataira választotta jogtanácsosává az Első magyar általános biztosító társaság, melynek Benczur festette jubiláris nagy képén, a Tóth Lőrincz alakja is ott látható, Deák, Eötvös, Lónyay, Ürményi, Károlyi s a többi nagyjaink társaságában.

Az ügyvédség tudományos színvonalának és társadalmi állásának emelésén már 1848 előtt is fáradozott.¹⁾ Az ügyvédség reformját 1856-ban olyan behatóan tárgyalta, hogy az Akadémia száz arany pályadíjjal tüntette ki.

Az abszoluthatalom előbb közjogunkat s nyelvünket, aztán magánjogunkat szorítá háttérbe.

A visszafoglalásnak ezekre kellett irányulnia.

A magyar magánjog alkalmazásának akadályait az országbirói értekezlet iparkodott elhárítani.²⁾

Az országbirói értekezleten a septemvirek, jogtanári és ügyvédi kitünőségek, köztük Tóth Lőrincz is, a rázkódások elkerülését javasolták, érvényben hagyva az osztrák szabályokból azokat, a melyek az 1848-iki törvények elvi kijelentéseinek foganatosítására készültek, pl. az ősiségi, urbéri és telekkönyvi rendeleteket.

Deák vezetése alatt a higgadtabbak, köztük Tóth Lőrincz is védték a jogerős birói ítéletek megmásíthatatlanságát, vagyis jogerejét, bis de eadem re ne sit actio. Mindez határozatba is ment.

A büntetőjog tekintetében indítványozta ünnepünket az 1843-iki javaslat életbeléptetését. Deák így szólt: »Tóth Lőrincz tisztelt barátom nézeteimet bővebben kifejtette s újabb okokat is hozott fel.« Fájdalom, sikertelenül, mert a többség félt a szabadelvű s emberies javaslat elfogadásától, a halál- és a testfenyítő büntetés eltörlését és az esküdtzék behozatalát nem akarta. De azért Deák emlékezetes műve a tudományra és birói gyakorlatra üdvösen hatott.

Csak egy kérdésben, a családíság mikénti biztosítása kérdésében tért el Deáktól Tóth Lőrincz. Erre czéloz Deák,

¹⁾ Ügyvédi állapotok. Pozsony, 1848.

²⁾ Tanácskozott gróf Apponyi György országbiró elnöklete alatt 1861. január 23-tól márczius 4-ig.

midőn így szólt: »Tóth Lőrincz, igen tisztelt barátom igen szépen előadta, hogy érdekünkben volna nemzetiségi tekintetből a *családiság* megmentése s ennek eszközlésére óhajtott a ősiséget az öröklésben fentartani. De nekem azon nehézségem van, hogy a czélt, melyet Tóth Lőrincz oly szépen fejtett ki, hogy az ősiséggel mentjük meg a családot, el nem érhetjük.«

Tóth Lőrincz nagy jogtudással és jellembeli szeplőtelenséggel vitte az érdekesnél érdekesebb nagy pereket. Az ő nemes működésének hírért gyermekkoromban gyakran hallva, alkottam legelső eszményképemet az igazi jogvédő ügyvédről s hogy eszményképemben nem csalódtam, erről meggyőződtem, midőn ünnepeltünk ügyvédi s jogtanácsosi működését 1856 óta saját szemeimmel láttam s a nyilvános szóbeli végtárgyalásokból közvetlenül megismertem. Csodálva hallgattam őt, mint elragadó szónokot főbenjáró bűnügyekben, az ügyvédi hivatás magaslatán. Élénk emlékezetemben maradt a tekintélyes védő, a ki nem palástol, hanem az igazság útját egyengeti, hogy még a gonosztevővel se bánjanak másként, mint a hogy a törvény parancsolja. Erős logikával, éles dialektikával védi a törvényességet, tudás és erkölcsi érzés sugalja szavait a védelemben.

Ő is azok közé az ügyvédek közé tartozik, a kikre Leo és Anthemius császárok eme nyilatkozata illik: az ügyvédek, a kik a bonyolult jogesetek kétségeit eloszlatják, s akár köz-, akár magánjogi vitában a letiport jogot fel-emelik, az igazság diadalát kivívják: nem kisebb jóltevői az emberiségnek, mint azok, a kik vér, sebek s haláláldozattal a hazát s szüléiket megmentik. Mert nemcsak azok harcolnak a hazáért, a kik fegyvert ragadnak az ellenség ellen, hanem az ügyvédek is, a kik az elragadó szónoklat bátyájáról megvédik az üldözöttek jogát, életét s jövő nemzedékét.¹⁾

¹⁾ Codex. 2. könyv. 7. cím. 14. lex. Advocati, qui dirimunt ambigua fata causarum non minus provident humano generi, quam si proeliis atque vulneribus patriam parentesque salvarent. Nec enim solos militare credimus illos qui gladiis nituntur, sed etiam advocatos, qui gloriosae vocis confisi munimine, laborantium spem vitam et posteros defendunt. Vécsey, Római jog. 226. lap.

Az ügyvédi kar 30 éven át sorolta tagjai közé (1837—1867) Tóth Lőrinczet. A kar tekintélyének emelésére akkor is gondolt, mikor már a főbírói téren működött. Berryer törvényszéki beszédeinek válogatott szemelvényeivel (1887) tükröt állított a hazai ügyvédek elébe.¹⁾ Azt mondá, hogy e könyv neki aggkorában ifjú örömet okozott.

VIII. Széchenyi a reformokat a gazdasági életbe vágó *magánjog* terén kezdte meg. Úgy vélte, hogy ha a nemzet újjászületése a magánjog korszerű átalakításával megindul, önként következik az alkotmányos élet fel-lendülése.²⁾

Mennyi buzdítás és küzdelem, nemes hév és kitartás, később milyen eredmény és diadal fűződött Széchenyi programjához.

A magánjognak is szolgálni kell a szociális czélokat.

A tulajdonjog a társadalom rovására nem lehet se teljes és korlátlan hatalom, se az ösiség és háramlás érint-hetetlen kizárólagos jutaléka, hanem be kell illeszkednie a szociális közérdek határai közé.

Így tehát mi se szükségesebb, minthogy a tulajdonos, kártalanítás mellett, eltúri a közérdek parancsolta *kisajátítást*.

De ehhez igen nehezen jutottunk. Széchenyi Naplóiban érinti, hogy a kisajátítás behozatala, melynek az *ösiség* és háramlás állt útjában, hihetetlen nehézségekkel járt.³⁾

Széchenyinek jó szolgálatot tett Tóth Lőrincz, midőn a kisajátítási jogot népszerűsítve fejtegette az Athenaeum hasábjain.

Széchenyi erélyes ostromot intézett az ösiség (aviticitas) ellen. Az 1848: XV. t.-cz. *elvben* megadta, a mit a »Hitel« követelt. De az idő rövidsége miatt sem a magyar polgári törvénykönyvet nem tudta Deák és Vukovics előkészíteni,

¹⁾ Berryer a francia tribune egyik legnagyobb szónoka, a francia barreaunak fejedelme. Kiváló tehetség. Nagy szellemi hatalom, kitűnt mint szónok, ügyvéd s képviselő.

²⁾ Széchenyi és a magyar magánjog. Vécsey Tamás. 10. és köv. lapokon.

³⁾ Széchenyi, Napló. 1836. április 25.

se az elvi kijelentések tényleges foganatosítására nem volt érkezésök.

Az abszolút bécsi hatalom behozta az osztrák polgári törvénykönyvet, oly kihirdetési nyílt parancsossal (1852. november 29.), mely azt nálunk alkalmazhatóvá tette, s egyidejűleg rendeleti úton szabályozta (Aviticitáts-Patent) az ősiség eltörléséből folyó kérdéseket. Ezzel az ősi és szerzett, adományos és nem adományos, fiági s nem fiági jószágok közti különbség elesett. A földbirtokosból földtulajdonos lett.

De hát a régi gyökeres jogok alapján ki mit menthet meg maradékai számára? Nagy a tájékozatlanság, zavar és kapkodás. Az Ausztriából behozott bírák a régi magyar jogot fel nem fogták, a magyarok pedig az új osztrák jogot a hazai joggal összevetni nem tudták.

A töprenkedésnek oraculumi tekintéllyel vetett véget Tóth Lőrincz magyarázó munkája, mely az Akadémiától a Marczibányi jutalmat nyerte. Ettől kezdve az ősiségi kérdésekben Tóth Lőrincz a nagy tekintély, még a bécsi legfőbb és semmítő törvényszéken is, miután említett munkáját barátja, Görgey István németre fordítá (1853.)

Az *urbériséget* az 1848: IX. t.-cikk örökösen megszünteti, a kártalanítást a nemzeti becsület védpaizsa alá helyezi.

Az urbéri pátens vitte az elvet keresztül. Több jóakarattal, mint bölcseséggel. A bonyolult kérdéseknek egész tömegét vetette fel s hagyta megoldatlanul.

Tóth Lőrincz adott elméleti és gyakorlati útmutatást az urbéri s egyéb birtokviszonyok rendezése ügyében.

Ugyanő a betódult *osztrák törvények*, pátensek és miniszteri rendeletek bírálatával s azok megmagyarázásával égető szükségét elégített ki,¹⁾ melyre mint a német nyelvet alaposan értő szakember, csaknem egyesegyedül volt akkor hivatva.

¹⁾ Az ő szerkesztősége alatt indult meg a Jogtudományi s Törvénykezési Tár. 1855. Osztrákjogi irodalom keletkezett magyar nyelven, mint volt magyarjogi irodalom latin nyelven.

A szükségparancsolta magyarázást a közönség követelte s hálával fogadta.¹⁾ Alig volt nagyobb család urbéri, ősiségi, zálogváltó és régi örökösödési per nélkül. A magyar birtokososztály sorsa függött az osztrák szabályok értelmezésétől és bírói alkalmazásától.

A jogtörténeti módszer mellett Tóth Lőrincz meglepő világításba helyezte az egész magyar öröklési jogot, ennek rendszerét adta, szellemét, alapelveit kimutatta, más nemzetek öröklési jogaival tanulságos párhuzamba tette, ezzel az összehasonlító jogtudomány művelését nálunk kezdeményezte.

A büntetőjog különösen sokat köszönhet Tóth Lőrincznek.

Midőn Reviczky Szevér, a fiatal kiváló publicista, párbajban elesett, ünnepeltünk megírta a *Párbaj* című értekezését (1865). »Halottak napján Reviczky sirjától jövők, melyet a részvét koszorúkkal borított el. Legyőzhetetlen előítélet áldozatául esett, mert nem védetik eléggé a becsületjog.«

A humánus jogtudósnak becses fejtegetéseiben a becsület s ennek védelme mesterileg van tárgyelve. Legyen becsületvédő törvény s hajtassék végre szigoruan. Állítsunk becsületbíróóságokat s párbajelleni egyleteket. Ma már csak annak a fenkölt gondolkodásnak elterjedése hiányzik, melyre Tóth Lőrincz értekezése támaszkodik, idézve Horatiustól emez örök igazságot: *vanae sine moribus leges*.

A *rabmunkáról* szépen értekezett, abban az irányban, mit a penitentiarius-rendszer legkitünőbb művelői Desportes, Fuesslin, Röder stb. megjelöltek.

A Magyar Jogászegylet *börtönügyi* bizottságának oszlopos tagja gyanánt tisztelte őt.²⁾ A büntetőjogi elméletet olyan emberies irányban képviselte s a bírói hatalmat olyan szellemben gyakorolta, hogy a lerombolt emberi méltóság

¹⁾ Deák Ferencz írja Szögyény Lászlónak, hogy »biztos alkalom van Tóth Lőrincz által e levelet hozzád juttatni.« 1854. december 14.

²⁾ Fegyházi tanulmányok, 1885. és 1887. Nemzetközi börtönügyi congressus. 1885. A visszaesés okai és óvszerei. 1888. A feltételes elítélés. 1890.

újra felemeltessék. Az Eötvös, Szemere, főleg Deák Ferencz szabadelvű irányát pártolta s érvényesítette.

Távol állt az ósdi szűkkeblű elfogultságtól. Nem helyeselte a középkori kegyetlen elméleteket, a nélkül, hogy pártolta volna a humanizmus neve alá rejtőző beteges érzélgősség és erélytelenség túlhajtásait. Célja volt: *ex improbis, consilio et labore probos efficere.*

Az *alkoholizmus* ellen Róma keveset tett, mert ott a sok bűn közt aránylag ritka volt az iszákosság. A kánonjog szigorú szabályait a bajnak középkori terjedése tette szükségessé. Ma alig van nagyobb veszély a népre, mint az alkoholizmus. A bűnbeesést és visszaesést, a testi-lelki elfajulást többnyire okozza vagy növeli. Igaza volt Tóth Lőrincznek, hogy mennydörgött ellene.

Mint *publiczista* nagy tájékozottsággal fejtegette az európai alkotmányos fejedelem s az amerikai köztársasági elnök közti különbséget.¹⁾

Az 1848-iki törvényhozás népképviselőket inaurál, de a *Főrendiházat* érintetlenül hagyja. Ezt a debreczeni országgyűlés se törölte el. A koronázás utáni évek azonban napirendre hozták a képviselőházban a Főrendiház reformját.

Ebben a kérdésben a demokratikus nézetet Pulszky Ferencz hirdette. Konzervatív irányban írt róla Somsich, sőt Trefort is. A legkonzervatívabb hajlamok Szögyény Marich Lászlót vezették.

A monarchiákban oly nagyjelentőségű intézmény elvi tárgyalásánál Tóth Lőrincz jogtörténeti alaplól indul ki s állambölcséleti magaslátra emelkedik.²⁾ Kifejti, hogy magyar nemzeti szempontból nélkülözhetlen a Felsőház, ellentétben Schwarz Gyulával, a ki vitatta, hogy a két kamara szükségtelen s így a Főrendiház felesleges.

Mint processualista érdekes *perjogi* kérdések, elméleti

¹⁾ Ez az értekezés megjelent a *Társalkodó* lapjain.

²⁾ Az 1885: VII. t.-cikk a magyar történeti alapon, sőt a »Főrendiház« név megtartásával szabályozta a kérdést. A képviselőházban Láng Lajos, egyetemi tanár referálta.

fejtegetésével gazdagítá jogirodalmunkat.¹⁾ Negyvennyolcz után úgy a iudicatura, mint a tudomány nagyot haladt. Mindezt figyelemmel kísérte s irodalmilag is értékesítette.

Behatóan ismertette a felelbiteli formákat, a felelbitést és a felülvizsgálatot (appellatio, revisio), a tény- és a jogkérdés elválasztásával s a korlátozásra czélzó értékhatárral, a ténybeli és a jogbeli következtetés megkülönböztetésével. Az osztrák polgári perrendtartás behozatala tette szükségessé az ilyen tudományos fejtegetéseket.

A szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság rendszeréről²⁾ helyesen mondta, hogy az, a bírák *saját* látásának, hallásának és kellő ellenőriztetésének elve. Az anyagi igazság felderítésének s így az igazságos ítélethozatalnak egyedüli biztosítéka. Munkálkodásával hozzá járult amaz épület emeléséhez, melynek oszlopai alatt az igazság oltárát helyesen és czélszerűen állítá fel Horváth Boldizsár, Csemegi Károly és Plósz Sándor.

Igazságszolgáltatásunk 1868-ban kapott egyöntetű perrendtartást. De a helyhatósági szabályok és helyi szokásjogok szerint eljáró kisebb-nagyobb városi, vármegyei s kerületi bíróságok³⁾ fogják-e az új perjogot tudni és helyesen alkalmazni? Valóban nagy szükség volt akkor a Semmitőszékre. A legkiválóbb jogtudósokból alakult meg, Majláth György országbíró elnöklete alatt. Tóth Lőrincz a sajtóügyeket referálta.

Ez idő óta munkásságát főleg a magas bírói szék vette igénybe. Nagy tudományt és gyöngéden érző nemes szívet vitt oda. Igazságos, tapintatos és méltányos volt. Ezt a költői és vallásos lelkület hozta magával.

Bírói önértetét emelte az a meggyőződés, hogy az igazságszolgáltatás az emberiség legszentebb érdeke. Ezért

¹⁾ A békebíróságokról már 1839-ben írt az Athenaeumban.

²⁾ Szóbeliség, nyilvánosság, közvetlenség a törvénykezésben. 1876.

³⁾ Bíraskodott minden sz. kir. és rendezett tanácsú városban a városi bíró, a városi törvényszék, megyékben a szolgabíró, a megyei törvényszék. Jász-Kún-Hajdú és szepesi, kikindai kerületekben a városi bíró, törvényszék és kerületi törvényszék. Az 1871: XXXI. t.-czikk rendezte *államilag* a bíróságokat.

legmagasztosabb állami szolgálat a bírói. Úgy járt el abban, a mint esküje parancsolta: *custodite iudicium et facite iusticiam.*¹⁾

Éles megfigyelés, lelkiismeretes gondosság, mély belátás, melyet nemcsak a tett, hanem a tettes is érdekel. Ez biztositja az igazságos ítéletet.

Nézzetek Tóth Lőrinczre, meglátjátok, milyen az igaz bíró. Az olyan bíró, mint ő volt, a népek tisztületének tárgya. Követendő példa.

A magyar nyelv országos érvényesülése semmire se hatott élénkítőbben, mint a hazai *jogirodalomra*.

Az úttörők közt buzgólkodik: Jászay Pál, Szalay László, Szemere Bertalan, Lukács Mór, Pauler Tivadar, Wenzel Gusztáv, Fogarassy János, Tóth Lőrincz, a ki 67 éven át tartott tagsága alatt, mindig buzgón szolgálta Akadémiánk nemzeti hivatását s örült, hogy szóval és tollal előmozdíthatta a magyarság térfoglalását.

Hazafias kötelességének tartotta a magyar jogi műnyelv megrontása ellen tiltakozni. Megróttá a hanyagságot, melylyel a tiszti írásmódot, főleg az osztrák uralom idejében kezelték. Aggódott, hogy a hanyagságnak, lelkiismeretlenségnek, ha tovább harapózik, eredménye lehetne az átkos elnemzetlenedés.

Hazafias aggodalommal látta annak tüneteit is, hogy sokan kapva kapnak az idegen eszméken és intézményeken, ha azok az újdonság modern köntösében jelentkeznek.

A *jogászgyűlések* tárgyalásain és megállapodásain szemlét tartva, int, hogy a *korszertűség* mellett azt is mérlegeljük, hogy mi felel meg *hazai* különleges viszonyainknak, *nemzeti* sajtóságainknak, melyeket csak korcs akarhat mellőzni s idegen fogalmak és szokások árjában elmosni.

A úttörők érdeme, hogy a latinnyelvű magyar jog helyébe kifermálódott a magyarnyelvű hazai jog s ennek irodalma gazdagodott.

Senkise volt a latin classikusoknak nagyobb tisztelője és élvezője, mint Tóth Lőrincz. Szerinte a tudásképzésnek

¹⁾ Ezsaiás próféta. 56. r. 1. vers.

nincs észfejesztőbb eszköze, mint a remekírók, de államunk hivatalos nyelve nem lehet más mint a magyar. Ez már az 1790/1-iki országgyűlésen alkotott XVI. t.-cikk is kívánta, kimondva, hogy »bármiféle ügyekre nézve idegen nyelv nem fog használtatni.«¹⁾

A Corpus iuris Hungarici használhatóvá tétele céljából kívánta Széchenyi, hogy az *élő* nemzetnek *holt* nyelvű törvénykönyve, melyet úgysis alig ért a nemzetnek egy tizedrésze, magyar nyelvre fordíttassék.²⁾

Széchenyi véleményét magáévá téve, indítványozza 1840-ben Fogarassy János a Corpus iuris Hungarici lefordítását, jogi, történeti, nyelvészeti kritikával. Akadémiánk megválasztja a fordító bizottság tagjait. Az indítványozó, továbbá Erdi János, Szalay László, Bartha Sándor és Tóth Lőrincz.

A hazafias bizottság a Werbőczy Tripartitum-át az akkori szövegg kritikával s magyarsággal lefordítá, de tovább nem haladt. Széchenyi nemzeties követelését az ezredév alkalmából Márkus Dezső teljesíté, ismét a Tóth Lőrincz közreműködésével.

Ő adott a Corpus iuris Hungarici magyar fordításának tudományos súlyt és megbízhatóságot, mert alaposan érté nemcsak az ókori classikus, hanem a középkori latin nyelvet is. Gondosan, híven, szabatos jó magyarsággal adta vissza a szöveg valódi értelmét. Emeli a fordítás becsét az, hogy tudományos bevezetéssel, szövegbírálati s történeti megvilágítással kíséri I. Lipót s III. Károly törvényeit, úgy hogy ez a munkája ama viszontagságos, gyászos nyolczvan évnök (1659—1739) legbecsesebb magánrajza.³⁾

Mind ez igazolja az egyetem elhatározását, melylyel Tóth Lőrinczet a jogtudomány előbbrevitelével szerzett érdemeiért már 1880-ban, midőn az egyetem újjáalakítá-

¹⁾ 1790/1. : XVI. De lingua peregrina ad manipulationem negotiorum publicorum non inducenda Hungarica vero conservanda. Lásd 1792 : VII. ; 1836 : III. t.-cz.

²⁾ Hunnia. 78. és 79. l. Széchenyi beszédei. Közl: Zichy Antal. 107. lap.

³⁾ Századok. 1903. április. 382. l.

sának évszázados ünnepét ültük, díszdoktori oklevéllel tisztelte meg.

A Pallas-Lexikonban vannak Tóth Lőrincz legutolsó cikkei. A nagy munkában a legjobb életrajzok azok, a melyeket ő írt. Jó szívének s nagy ismeretkincsének bizonyítékai s annak is tanúi, hogy tolla, bár ezt már hetven éven át forgatta, el nem avult.

Jó szívének bizonyítéka az is, hogy soha senkinek előmenetelét nem irigyelte, nem hátráltatta, sőt mindig előmozdítani törekedett. Örömmel és szolgálati készséggel ajánlotta az Akadémiába az új tagokat, nem várva, de aratva hálát, elismerést. Örült, ha az Akadémia figyelmét feltudta ébreszteni a tehetségek iránt s jelöltjei érdemeinek, irodalmi munkásságának feltüntetésében nem volt szűkszavú.¹⁾

Az Akadémia nagy halottai közül számosakat bucsúztatott el, szebbnél szebb emlékbeszédekkel. Meghatóbban, mint ő, senki se tudott visszaemlékezni az elhunyt tagokra, a nekrológók hízelkedése nélkül.²⁾

A jogtudós szónok és költő: Horváth Boldizsár az utolsó, a kiről Tóth Lőrincz emlékbeszédet írt. Gondolat és érzés, fogalmazás és kidolgozás egyaránt emeli a képet, melyet elhunyt miniszteréről és barátjáról rajzolt. Az Akadémia nagygyűlésére készíté. Bár ott adhatta volna elő, de fájdalom, gyöngélkedése gátolta. Ennek következtében az ülésre se jöhetett el a 85 éves aggastyán. Megbizásából én olvastam fel a nagy tetszéssel fogadott szép művet, az összes ülésen.

Emlékbeszéde nem fénykép, hanem élénk korrajz, a jogélet előbbrevitelének tanulságos drámája, a jogirodalmi s törvényhozási nemes törekvések méltánylása.

¹⁾ Az ő ajánlatára választatott meg a többek közt: Ballagi Aladár, Láng Lajos, Apáthy István, Kováts Gyula, Plósz Sándor, Wlassics Gyula, Balogh Jenő, Asbóth János, Edvi Illés Károly, Nagy Ernő, Szilágyi Dezső, gróf Apponyi Albert, gróf Andrássy Gyula, Concha Győző, Zsögöd-Grosschmid Benő, Reiner János stb.

²⁾ Ő parentálta el Zádor György, Bertha Sándor, Fogarassy János, Zlinszky Imre, Vajkay Károly, Horváth Boldizsár jogtudós tagtársakat.

Tóth Lőrincz két oltáron áldozott. A *költészet* és a *jogtudomány* oltárán. A jog sohase feledteté el a költészetet s a múzsa mindig visszamosolygott a jogtudásra, kit az igazság szentélyéből fel-felemelt a költészet verőfényes magaslatára, hol az égi szépnek hódolt. Mint költő a felhők honába száll, mint jogász a gyakorlati élet ösvényein járt.

Előttem sohase volt érdektelen tünemény a költő és jogász egy személyben. Az ilyen lelki gazdagságot az Isten külön adományának néztük az ifjúsági években is. A ki köztünk joghallgatók közt költő is volt, pl. Zilahi Kis Károly, Kuliffay Ede, Dalmady Győző, azt bámultuk, csodálattal tiszteltük.

Nemesítően hat a jogászra a költészet. Mint Kölcsey vagy Horváth Boldizsár, úgy Tóth Lőrincz is költői lelkületének köszönhette a jog alkotásánál és alkalmazásánál az érző meleg szív humanizmusát, a fenséges eszményiséget s azt a magasztos törekvést, hogy keresse és imádjja az anyagi szent igazságot. A költő-jogász: Tóth Lőrincz nemcsak sújt és büntet, hanem elmélkedik a társadalmi kórságoknak okairól, áldozatairól s ellenszereiről.

A költői lelkületű jogásznak szive nem fásul el soha. Mindég hódol annak, a mi igaz, jó és méltányos, justum, bonum et aequum. Érzékeny a lélektani motivumok iránt. Minél finomabb ez az érzékenység, annál alaposabb a cselekvények belső rúgóinak vizsgálatában s kideríti a bünbe esett ember tetteinek legtitkosabb indítékait is. Si misericordia fecisti in factum, si contra, furti teneris actione.

A költészet adott Tóth Lőrincz törvényszéki és parlamenti beszédeinek lendületet, a versírás csiszolta ki a stílusát; így lett az tömör, szabatos, kimért, szép és magyaros.

Ha nem alkotott is Werbőczy-szerű jogi műveket, hiszen a Hármaskönyvet eddig semmi más magyar jogi mű nem szárnyalta túl, de hű munkatárs, megbízható segéd és fáradhatatlan bajtárs az újabb irányok terjesztésében. Irodalmi hatása mély, megható, alkotásra indító. A jogtudomány gyakorlati alkalmazásában elsőrangú tekin-

tély, főleg az osztrák jog ismeretében, minden magyart fölülmúlt.

A szépirodalom kritikai története nem fogja őt a vezérlő kortársak fölébe helyezni. De a jeles munkatársak közt emlegeti.

Az író, a tudós, a költő, a publiczista, a ki költői lelkesedésével, tollának meggyőző vonásaival, kutatásainak módszerével kortársaira üdvösen hatott, az jól betöltte hivatását. Szerzett érdemét nem szállítja le az, hogy anyagi értéke idővel háttérbe szorul. A Corvina dicsőségét nem kisebbíti az, hogy ma egy-egy tudósnak is van annyi könyve, mint volt Mátyás királynak.

A hosszú közpálya sikerei és babérjai közt, midőn a nyugalomra való jogot már ki érdemelte, de az elvényülés (marasmus senilis) még be nem állott, a Curia kéttornyú palotájából nyugalomba vonult a nagytekintélyű tanácselnök.

A létért fáradozó társadalom küzdőteréről Buda csendes részébe vonult s költői lelkületű fia, Aurél, gyöngéd, szerető családi körében pihent.

Ha olykor-olykor meglátogattuk, patriarchaként emlegette a multakat, jelesül a tetterőtől duzzadó negyvenes és hatvanas éveket, azok eszményképeit, küzdelmeit, győzedelemait.

Neki az ébredő, a küzdő, az alkotó nagy korszak tevékeny férfianak s hírmondójának a Gondviselés megaláta, hogy a hazafias törekvések vívmányait éveken át elvonulva, nyugodtan szemlélje s a haza *haladásában* államférfiúi elégtétellel gyönyörködjék.

A ki a köztevékenység küzdelmes évtizedei után nyugalomba vonul s elcsendesedve, elhallgatva magányában sok évig él, az ilyennek emlékét a pihenési esztendőök rendszeren elfeledtetik.

Vele ez nem történt.

Bár a gőz és villany erőivel rohanó korunk a lelépő személyek felett gyorsan tér napirendre: *őt*, a régi hű munkást, a nemzet színe-java nem feledte.

Az Akadémia, Kisfaludy- és Petőfi-társaság folyvást gondolt az érdemekben megőszült tagtársra.

Akadémiai tagságának 60-ik évfordulója alkalmából (1896. október 20.) báró Eötvös Loránd elnök és Szily Kálmán főtítkárr vitték hírül neki üdvözetünket. Születésének 87-ik évfordulóján is köszöntöttük a nagyérdemű tagtársat, a ki ovációkra szép levélben válaszolt.¹⁾

IX. 1897. október 24-én ültem mellette e padokban *utolszor*. Feltűnt, hogy a 83 éves tagtársnak arcját egyetlen mélyebb ráncz se barázdálta. Az öregkor törődöttségétől még akkor távol állt. Kedélyének üdeségét még el nem veszíté.

Utolsó öt éve a bölcsnek nyugodt várakozásában telt el. Mint mondá: várja s reményli a békés, csendes kimulást.

Övéinek gyöngéden ápoló körében alkonyodott le napja. A hosszas esthajnalt felváltá a koporsó éjszakája.

A nemzet nagy halottai közül, többnek komordiszű ravatala itt, Akadémiánk márványcsarnokában állott, hogy megsiratott nagyjaink a *földszinén* az utolsó órákat nálunk s velünk töltsék.

Ebben az átmenőleges pantheonban adtuk meg neki is, az Akadémia halhatatlanait méltán megillető végtiszteséget és gyászpompát, részünkről Beöthy Zsolt feledhetetlen szónoki bucsuztatójával (1903. márczius 19.).

Veled, megdicsőült ünnepeltünk, sírba szállt a régi magyar jogtudós had utolsó kimagasló hőse, a ki egynél több téren aratott babérokat.

Emlékedet felidézve, ime lelki szemeink előtt áll a lírai és drámai költő, az alapos jogtudós és tudós akadémikus (1836 óta), a jeles publiczista s a tekintélyes jogvédő, az országgyűlési képviselő, majd főrendiházi tag és az igazságos főbíró, Tanácselnök.

Mindenütt tevékeny, mindenütt kiváló. Korának érző és gondolkodó fia, kinek finom jogérzetét, szívjóságát, humánus bánásmódját még ellenfelei is tisztelettel emlegették.

Nemes lelkét hevíté a költészet ihletsége. Hatalmas agyában fénylett a jogtudomány világossága. Tiszta kezé-

¹⁾ 1900. decz. 17. Akad. Ért. 1901. jan. 130. füzet. 44. lap.

ben finom érzékenységgel, nyugodt az igazság hű mérlege. Irodalmi műveiből kiviláglik a szépnek, erkölcsi jónak s az igazságnak imádása. Törekvéseiben visszhangzik az erkölcsi s hazafias indítékok komoly szent igéje.¹⁾

Nemes szív, buzgó hit, életbölcseiség, tetterő, munkakedv, kitartás, kötelességérzet, önfeláldozásra kész hazaszeretet isteni adományai ritka teljességben nyilatkoztak meg ő benne. Igaz lélek, erős jellem, összhangzatos vonásokkal.

A kötelességtudás és a felelősség érzése kiváló munkássá avatta őt minden téren. Tehetségét elismerték a költők és jogászok.

A vezérférfiak körében korán nyílt számára hely. Ezért már fiatal éveitől kezdve nagy tekintélyben állott éltefogytaig minden időben.

A magyar titáni szellemerők századában híven szolgáltad Széchenyi *ébresztő*, felrázó agitációját, majd Kossuth *honvédő* szabadságharczát, végül Deák *kibékítő* koronázó politikáját.

Ott serénykedtél a *Széchenyi* táborában, hogy hazánkból jogállam és nemzetállam legyen. Széchenyi és Deák visszalépésével *Kossuth*nak a honvédelmet szervező s vezető független kormánya kebelében működöttél a jók, nagyok, dicsők körében, a halhatatlanok seregében.

És midőn *Deák* ismét átvette a nemzet vezetését, ott voltál az ő legbensőbb hívei közt. Az ő zászlója alatt küzdöttél az országbírói értekezleten, a hatvanhetes bizottságban s a képviselőházban. Mindég igaz meggyőződéssel követted azt az államférfit, a ki a nemzetet vezette. Történeti következetesség és állambölcseleti egység műve tehát az, hogy édes szavaiddal s ékes tolladdal hirdetted és védted, mind a *legnagyobb*, mind a *legmagyarabb*, mind a *legbölcsebb* magyarnak egymást felváltó s kiegészítő hazafias, bár azok mindég népszerű, de mindég jóhiszemű politikáját. Mindeket a maga idejében.

¹⁾ Tóth Lőrincz emlékezete. Írta: Vécsey Tamás. Jogt. Közöny. 1903. 13. sz.

Vörösmarty ezt írta a Te Emlékkönyvedbe:

»Hosszú életet élj, hogy elérd, a mit mi reméltünk,
S a mi reményünkön túl vala, érni reméld.
S mondhassad, ha porainkat jösz üdvözleni: Küzdők
Hamvai! béke veletek: a haza boldog, erős.«

A mit jókivánságul írt a költő, a jós, ime az beteljesült. Hála az Égnek, *hosszú* életet éltél.

Elérted azt, a mit az Auróra-kör várt, remélt s előkészített, a *negyvennyolczadiki* újjászületést. Elérted azt, a mi Wesselényi, Széchenyi s a haldokló Vörösmarty reményén *túl vala*, a hatvanhetediki feltámadást s a fényes ezredévi ünnepeket.

Elmondhattad Kossuth és a többi küzdő egykori társaid poraitól búcsúzva: »Küzdők hamvai, béke veletek!« Ime, a magyar ezer sebből vérzik ugyan, de törhetlenül küzd, hogy hazája egykor boldog és erős legyen.

Dicsőült költő s jogtudós!

Hogy a nemzeti küzdelmekben és sikerekben részed volt s érdemed van, azt kortársaid tudták, s a hálás utódok soha nem feledik. A Te kedvelt Tacitusod mondja: *suum cuique decus posteritas rependit,*¹⁾ vagyis, hogy az önmagát megbecsülő utókor a letűnt nemzedéknek megadja a kiérdemelt dicsőséget.

¹⁾ Tacit. Annal. IV. 35.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtár 10275/1952. sz.